

AZ EGYHÁZI KÖZOKTATÁS FINANSZÍROZÁSA¹

AZ EGYHÁZI OKTATÁS ALKOTMÁNYOS ALAPELVEI ÉS AZ ÁLLAMPOLGÁRI JOGOK

AZ ALKOTMÁNY ALAPTÖRVÉNY, melyben az állam önmagát korlátozva biztosítja polgárai számára az alapvető jogokat (az állampolgári jogokat), megszabja a hatalom gyakorlásának törvényes kereteit. A 18. században a személyi, a szólás-, sajtó- és egyesülési szabadság, a vallás- és a tanszabadság jelentette a leglényegesebb állampolgári jogokat. A tanszabadság elve annyit jelentett, hogy minden ember szabadon eldöntheti, hogy hogyan és kitől kíván tanulni, ill. tanítani, s emellett az államtól való függetlenséget is hangsúlyozták.

A 19. századi jogpozitivisták felfogás az állam által polgárai számára biztosított jogként fogta fel az állampolgári jogot: gazdasági (a munkához való jog), szociális (a társadalombiztosítás garantálása), kulturális jogot (a művelődéshez való jog) különböztetett meg (Mezey 1995). Ez az állam aktív részvételét kényszerítette ki. A művelődéshez való jog az állam olyan kötelezettségvállalása, amely az állampolgárok számára biztosítja a művelődés lehetőségét, sőt az állampolgárokat ösztönzi tudásuk gyarapítására. Magyarországon az 1868., 1907., 1926., 1940. évi törvények szabályozták az állami kötelezettségvállalást, s a II. világháború végéig a tanszabadság is megmaradt.

A harmadik Magyar Köztársaság 1989. október 23-án hatályba lépett módosított Alkotmányának (mely az 1949. évi XX. törvény módosításával jött létre) 70/F. §-a foglalkozik a művelődéshez, az oktatáshoz való jog rögzítésével. *Az államnak az Alkotmányban rögzített feladata a művelődéshez való jog biztosítása*, de emellett a szabad vallásgyakorlat és a szabad iskolaválasztás biztosítása mint mindenütt Európában is fontos alapelv (Mihály 2000; Eurydice 1999, 2000). Az alapfokú oktatás megszervezése kötelező állami feladat és az minden állampolgár számára ingyenes és kötelező. Az állam a polgárok igényei szerint közép- és felsőfokú oktatási intézményeket hoz létre, tart fenn ill. támogat. Ezeknek mindenki számára hozzáférhetőnek kell lenni. Az állam ezenkívül vállalja az állampolgárok iskolán kívüli művelődésének támogatását is.

¹ A felekezeti iskolák finanszírozásának helyzete évek óta sajtónyilvánosságot kapó, jelenleg is különösen aktuális kérdés, amely – véleményünk szerint – ideológiai és politikai üggyé vált. Publicisztikák sora születik a kérdésben, szakszerű, tárgyilagos elemzések azonban kevésbé. A számban ezért két tanulmány szerepeltetünk ebben a témában. Papp Kornél és Polónyi István egyaránt az említett igénnyel lép fel, de a valóság különféle értelmezéseit adja. Léteznek azonban más olvasatok is. Mindazonáltal e két íráson keresztül megismerhetők a vita lényeges kérdései és a további kutatásra alkalmas problémák. [A szerk.]

1949/XX. tv. 70/F §: „(1) A Magyar Köztársaság biztosítja az állampolgárok számára a művelődéshez való jogot.

(2) A Magyar Köztársaság ezt a jogot a közművelődés kiterjesztésével és általánossá tételével, az ingyenes és kötelező általános iskolával, képességei alapján mindenki számára hozzáférhető közép- és felsőfokú oktatással, továbbá az oktatásban részesülők anyagi támogatásával valósítja meg.”

Az Alkotmány 70/J §-a szerint: „A Magyar Köztársaságban a szülők, gondviselők kötelesek kiskorú gyermekük taníttatásáról gondoskodni.” A 67.§ (2) bekezdése pedig: „a szülőket megilleti az a jog, hogy a gyermeküknek adandó nevelést megválasszák”. A Magyar Köztársaságban alkotmányos alapjog a szabad intézményválasztás. Az állam nem tesz különbséget az állampolgári kötelezettségét teljesítő [70/J §] és alkotmányos jogaival élő [67. § (2)] adófizető szülő és szülő között.

A művelődéshez és az oktatáshoz való jog deklarálása még nem jelenti a jog érvényesíthetőségét és érvényesülését. Szükség van az alkotmányos jog kifejtésére, a szervezeti és az anyagi garanciák megjelenítésére. Ezt a jogot az *Országgyűlés az önkormányzati, a közoktatási, a felsőoktatási és a szakképzési törvényben szabályozott módon biztosítja*. A közigazgatási rendszerbe helyezve, a tanügy-irányítási és tanügy-igazgatási tevékenység keretében végzi az állam a szervezési, koordinálási, igazgatási és hatósági feladatait. A *tanügyigazgatási tevékenység szintjei*: központi, regionális, helyi települési (fenntartói) és intézményi.

Az oktatási ágazaton belüli szintenkénti munkamegosztás eredményeként alakul ki az azonos szintű és fajtájú tanügy-igazgatási szervek feladatköre. Ezt tükrözi a *hatáskör* (egy adott szerv milyen ügyben hozhat döntéseket, milyen jogi eszközöket vehet igénybe feladatai ellátásához). A hatáskör nemcsak jogot, hanem köteleességet is jelent egyben. A hatáskör fogalmával összefüggésben értelmezhető az *illetékesség* fogalma, vagyis mely területre és mely szervekre, szervezetekre terjed ki az adott szervezetnek a döntési, irányítási és ellenőrzési jogköre. A hatáskört akkor lehet gyakorolni, ha párosul az illetékességgel (*Bosch 1999, 63.*).

A közoktatásról szóló 1993/LXXIX. tv. 1. §-a kimondja, hogy a közoktatási törvény fenntartótól függetlenül az egész oktatási ágazatra érvényes szabályozás. A nem önkormányzati fenntartók esetében az eltérési lehetőségeket a közoktatási törvény (1993/LXXIX. tv.) 81. §-a tartalmazza. Az eltérési lehetőségek nem érintik a központi és a regionális állami tanügy-igazgatási szintek hatáskörének illetékességét a nem önkormányzati fenntartókra illetve intézményeikre nézve. A nem önkormányzati fenntartók a törvényességi felügyeletet gyakorló jegyzőn [óvoda és általános iskola esetén] illetve főjegyzőn [alapfokú művészetoktató intézmény, középiskola, kollégium, gyógypedagógiai oktató-nevelő intézmény és többcélú intézmény esetén]² keresztül kapcsolódnak a helyi illetve a regionális tanügy-igazgatási szinthez. Mindez – tehát a törvényességi felügyelet gyakorlása – nem jelenti azt, hogy a nem önkormányzati intézményfenntartók részesülhetnének a helyi ill. a regionális forrásokból közoktatási rendszerük működtetésére. Az állam felada-

² Közoktatási törvény (1993/LXXIX. tv.) 79. § (3) bekezdés.

ta biztosítani a nem önkormányzati fenntartók intézményeinek működtetéséhez szükséges anyagiakat is. Ez fakad az Alkotmány 70/F § (2) bekezdéséből, illetve a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény 2. § (3) bekezdéséből:

1993/LXXIX. tv. 2. § (3) bekezdés: „A közoktatás rendszerének működtetése az állam feladata.”

A szülők számára a szabad iskolaválasztás lehetősége csak akkor valósulhat meg a gyakorlatban, ha lehet intézmény és intézmény között választani – akár világnézeti elkötelezettsége alapján is. Az állam és az egyház szétválasztásának elve nem az állami finanszírozás tilalmát jelenti. Az egyes nem önkormányzati fenntartói körök, így az egyházak is külön szabályozhatják belső tanügy-igazgatási rendszerüket. Az állami és az egyházi tanügy-igazgatási rendszer azonban nem kapcsolódhat össze. Az erre tett kísérletek ütköznek a Magyar Köztársaság Alkotmányának (1949/XX. tv.) 60. § (1) és (3) bekezdésében foglaltakkal, illetve a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló 1990/IV. tv. 15. § (1)–(2) bekezdéseivel:

1949/XX. tv. 60. §: „(1) A Magyar Köztársaságban mindenkinek joga van a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságára.

(3) A Magyar Köztársaságban az egyház az államtól elválasztva működik.

1990/IV. tv. 15. §: „(1) A Magyar Köztársaságban az egyház az államtól elválasztva működik. (2) Az egyház belső törvényeinek, szabályainak érvényre juttatására állami kényszer nem alkalmazható.”

Egyháztámogatás vagy egy közszolgálati tevékenység finanszírozása?

Az állam tehát csupán akkor képes megfelelni a művelődéshez és az ingyenes oktatás biztosításához való alkotmányos jogok érvényesítése terén vállalt kötelezettségeinek – a közoktatásról szóló törvényben rögzített működtetési feladata alapján –, ha a közoktatás működtetésével együtt járó költségek fedezetét a gyermekhez ill. tanulóhoz telepíti (*Semjén 1997*). Ezt az elvet követi az 1998. január 1-jével hatályba lépett, az egyházak hitéleti és közcélú tevékenységének anyagi feltételeiről szóló 1997. évi CXXIV. törvény is.

5. §: „(1) „Az egyházi intézményfenntartók által ellátott nevelési-oktatási, felsőoktatási, kulturális, szociális, egészségügyi, sport, illetőleg gyermek- és ifjúságvédelmi tevékenységek központi költségvetési finanszírozása az állami és önkormányzati intézményekre vonatkozó általános szabályok alapján, azokkal azonos mértékben történik.”

6. §: „(1) Az egyházak további támogatásra (a továbbiakban: kiegészítő támogatás) jogosultak, amelynek alapja a közszolgáltatásokban részesülők azon döntése, ahogyan az adott egyház által fenntartott intézmények közszolgáltatásait igénybe veszik.

(2) Az (1) bekezdés szerinti kiegészítő támogatás meghatározása minden évben a költségvetési tervezéskor ismert adatok alapján történik, az éves költségvetésről szóló törvényben, a közoktatási, illetve a szociális szolgáltatások igénybevételeinek figyelembevételével.

(3) A kiegészítő támogatás összegének számításához az önkormányzatok adott ágazati működési kiadásainak és felújítási költségeinek összegét csökkenteni kell az intézményi saját bevételekkel, továbbá a közoktatásra központosított előirányzatból adott olyan

külön támogatással, amelyhez pályázat útján az önkormányzati és egyházi fenntartó, illetve intézményei egyaránt hozzájuthatnak. Az így megállapított összegből határozandó meg a normatív támogatás aránya és a kiegészítő támogatás számított összege.

(4) Az (1) bekezdés szerinti támogatás a közoktatási ágazatban a megyei, fővárosi Közoktatási Fejlesztési Terveiben szereplő egyházi nevelési és oktatási intézmények gyermekei és tanulói után számítandó.

(5) A kiegészítő támogatásra vonatkozó önkormányzati tervezett és tényleges adatok ismeretében az eltérés az érintett egyházzal történő egyeztetésnek megfelelően az éves költségvetés végrehajtásáról szóló törvényben előírtak szerint kerül rendezésre.”

Az egyházak hitéleti és közcélú tevékenységének anyagi feltételeiről szóló törvény már az elnevezésében is *különbséget tesz az egyházak támogatása és az egyházak közcélú tevékenységének, vagyis közszolgálatának a támogatása között*. Ez utóbbi kizárólag az ellátottak (pl. a közoktatásban részt vevők) ellátására fordítódik, s nem a templomok fenntartására, s az egyházi szervezetek működtetésének biztosítására.

A fenti törvény megkülönbözteti a *központi költségvetési finanszírozást* (5. §) – amely az állami és önkormányzati intézményekkel mindenben azonos szabályok alapján és mértékben történik (alpnormatívák, kiegészítő normatívák, kötött felhasználású támogatások) – és az *önkormányzatok saját támogatását helyettesítő (közoktatási) kiegészítő támogatást* (6. §). Ez utóbbi mértékét szintén a mindenkorin költségvetési törvény határozza meg [6. § (2)], számításának módszere pedig a következő: az önkormányzatok saját (ágazati, közoktatási) működési kiadásainak és felújítási költségeinek összegét csökkenteni kell az önkormányzati intézmények saját bevételeivel (melyekkel az egyházi intézmények is nyilvánvalóan rendelkeznek), valamint minden olyan pályázati támogatással, melyhez az egyházi fenntartó is hozzájuthatott [6. § (3)]. Az így kapott összeget el kell osztani az önkormányzatok feladatellátásában részt vevő gyermek ill. tanulói létszámmal, így a közoktatási kiegészítő támogatás normatívája egy átlag, mely az önkormányzatoknak saját forrásból a közoktatásra fordított költségeinek az átlaga. Vannak önkormányzati fenntartók tehát, akik ez átlag felett költenek a közoktatásra, s természetesen vannak önkormányzati fenntartók, kik ez átlag alatt költenek a közoktatásra.

A kiegészítő támogatás mint becsült előleg

Tekintettel arra, hogy a tényleges önkormányzati kiadások összege tényszerűen csak az adott tárgyévi költségvetés végrehajtása után derül ki, a mindenkorin költségvetési törvényben meghatározott kiegészítő támogatás normatívája csupán előleg, mely az elszámolás után, az állami költségvetés végrehajtásáról szóló törvény elfogadása után egészíthető ki a közoktatási kiegészítő támogatás tényleges összegére [6. § (5)]. A zárszámadási törvény parlamenti jóváhagyására mindig a tárgyévet követő esztendő október-november hónapjaiban kerül sor, így a közoktatási kiegészítő támogatás elszámolása sem történhet december hónapnál előbb. Az egyházi fenntartók ily módon 12–23 hónappal később tudják ugyanazt az összeget fordítani intézményeik működtetésére, mint az önkormányzati ráfordítás átlaga.

Az egyházi közoktatás finanszírozása tehát úgy történik Magyarországon, hogy minden egyházi nevelési-oktatási intézmény fenntartója megkapja növendékei után azt az *alpnormatívát*, amelyet az ugyanazon korosztályú és feladatellátású [iskola-típusú] intézményt fenntartó önkormányzat megkap. Hasonlóképpen juthat hozzá az egyházi fenntartó is az ún. *kiegészítő támogatásokhoz* [napközis foglalkozás, iskolaotthon, fejlesztés, felzárkóztatás, roma kisebbségi nevelés, nemzetiségi oktatás, kulturális, egyéb szabadidős és egészségfejlesztési feladatok, diáksport, diákétkeztetés, tankönyvellátás, minőségfejlesztési feladatok stb.] és a *kötött felhasználású támogatásokhoz* [pedagógus továbbképzés, informatikai fejlesztési feladatok stb.].

Mindezekon kívül – az önkormányzati saját ráfordítást helyettesítendő – az egyházi fenntartók hozzájuthatnak még a közoktatási kiegészítő támogatáshoz. Ennek előlegét az országgyűlés a költségvetési törvényben határozza meg a mindenkori kormány javaslatára. Megbecsülik azt az összeget, amelyet az előző évben [tehát a tárgyalandó költségvetés előtt két évvel] az önkormányzati fenntartókon keresztül egy-egy ellátott után kaptak az önkormányzati intézmények országos átlagban, s ezt az átlagot kapják az egyházi fenntartók kiegészítésül. A kiegészítő támogatás pontos összege függ még az alpnormatíva változásától. Ha nagyobb mértékben nő az alpnormatíva, akkor a kiegészítő támogatás kisebb mértékben, sőt akár csökkenhet is [mint ahogy ez 2000-ben történt]. 2005-ben azonban a kiegészítő támogatás csökkenésének más okai voltak.

Az alpnormatíva a működési költségeknek csak 40–70 százalékát fedezi [iskolatípustól és a helyi tárgyi-személyi feltételektől függően]. Az önkormányzatok egy részének vannak saját bevételei is, s kapnak több egyéb jogcímen is normatív támogatást a költségvetéstől. Így lényegesen többet fordíthatnak intézményeikre, mint az azokra kapott alpnormatíva. Minderre az egyházaknak nincs lehetőségük. Ráadásul az egyházak nem kaphatták vissza a múlt század közepén eltulajdonított infrastruktúrájukat, kisebb-nagyobb földjeiket, és azokat az ingatlanukat sem, amelyek a volt egyházi ingatlanok tulajdoni helyzetéről szóló 1991. évi XXXII. törvény hatályba lépésekor (1997. július 30.) már nem voltak állami vagy önkormányzati tulajdonban.

Nemzetközi garanciák

A kiegészítő támogatás rendszere az Alkotmánybíróság 1997. április 25-i állásfoglalása nyomán valamint a Kormány és az Apostoli Szentszék között megkötött megállapodás alapján jött létre, tehát alkotmányos és nemzetközi garanciák is biztosítják. A 22/1997. (IV. 25.) AB-határozat szerint:

„a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény (...) alkalmazásánál alkotmányos követelmény, hogy az állam vagy a helyi önkormányzat az egyházi jogi személyek által fenntartott közoktatási intézmények működéséhez a hasonló állami és önkormányzati intézményekével azonos mértékű költségvetési támogatáson kívül olyan arányú kiegészítő anyagi támogatást nyújtson, amilyen arányban ezek az intézmények állami vagy önkormányzati feladatokat vállaltak át.”

A Magyar Köztársaság és az Apostoli Szentszék között 1997-ben aláírt megállapodás jegyzőkönyve a kiegészítő támogatás megállapításáról a következőket tartalmazza:

„E támogatás kiszámításához – minden évben a költségvetési tervezés keretében az ott szereplő adatok alapján külön a közoktatásra és külön a szociális ellátásra – az önkormányzatok adott ágazati működési kiadásainak és felújítási költségeinek összegét csökkenteni kell az intézményi saját bevétel összegével. Az így kapott támogatandó kiadási összegből határozandó meg a normatív támogatás aránya, s ennek megfelelően kell megállapítani a kiegészítő támogatás összegét. A fentiek szerint számított kiegészítő támogatás összegéből levonható a közoktatásra a központi előirányzatból adott olyan külön támogatás összege, amelyhez pályázat útján az önkormányzati és az egyházi fenntartó, illetve intézményei egyaránt hozzájuthatnak.”

1997-ben tehát egy alkotmánybíróági határozat és egy nemzetközi szerződés hatására olyan finanszírozási rendszer alakult ki, amely törekszik arra, hogy az Európai Unióban elfogadott normáknak megfelelően az állami felelősség szektorsemlegesen érvényesüljön az intézményrendszer fenntarthatósága terén. Tág köre van azonban azoknak a támogatási formáknak, mely más tárcákon [pl. Belügyminisztériumon] ill. az önkormányzatokon keresztül jut a közoktatásra, s beszámításuk a kiegészítő támogatás keretbe nem [vagy csupán később] történik meg. 2004. őszén, a 2005. évi állami költségvetés betervezésével a kormány megváltoztatta a finanszírozás e formáját.

Hangsúlyeltolódások a 2005. évi költségvetés tervezésekor

A 2005. év költségvetésének tervezésekor az Oktatási Minisztérium részéről új érvelés jelent meg az alkotmányos alapjogokról, így az iskolaválasztás szabadságáról, a közoktatás ingyenességéről és az állami felelősségvállalásról. Nem változott, hogy a szülő szabadon választhatja meg, hogy gyermekét melyik óvodába, iskolába, kollégiumba íratja be. A közoktatási közfeladat ellátása, megszervezése továbbra is az önkormányzatok feladata marad. [Az önkormányzat megszervezheti a feladatellátást intézmény fenntartásával, intézményfenntartói társulás kialakításával, de nem önkormányzati fenntartású intézmények is segíthetnek, részt vehetnek a kötelező önkormányzati feladat ellátásában.] A helyi önkormányzat kötelessége biztosítani, hogy legyen olyan óvoda, illetve általános iskola, amelyik nem tagadhatja meg a gyermek felvételét. A közoktatás feladatainak ellátásában – saját elhatározásuk alapján – részt vesznek alapítványok, egyházak, gazdálkodó szervezetek.

Azonban az állam a közoktatásról szóló 1993. törvény 2. § (3) bekezdésében rögzített felelősségét áthárította a fenntartókra. Az intézmények fenntartása valóban nem az állam feladata, hanem a fenntartóé, viszont azáltal, hogy az állami költségvetés 2005. január 1-jétől megszünteti az azonos elvű és mértékű finanszírozás gyakorlatát, a szülők szabad iskolaválasztásának alkotmányos jogát csorbítja. Három történelmi egyház ennek okán fordult 2005 márciusában az Alkotmánybírósághoz.

A költségvetési vita 2004 végén valójában nem az összegekről szólt, hanem az alkotmányos alapelvek és állampolgári jogok érvényesüléséről. 1997. óta, tehát az

Alkotmánybíróság határozata, a Magyar Köztársaság és az Apostoli Szentszék közötti megállapodás megkötése, valamint az egyházak hitéleti és közcélú tevékenységének anyagi feltételeiről szóló 1997. évi CXXIV. törvény hatályba lépése óta jelentősen átalakult a fogalmi környezet, az alapelvek viszont nem változtak. A költségvetési megszorításoktól szenvedő Oktatási Minisztérium a határozatlan fogalmakat kihasználva igyekezett csökkenteni a nem önkormányzati fenntartók állami támogatásának arányait. Hangoztatta azt is, hogy ha az önkormányzattól vesz át egy fenntartó közoktatási feladatot, akkor megvizsgálandó, hogy az anyagi terhek hordozásában az önkormányzatnak is részt kell-e vennie.

Az egyházak, a nem önkormányzati fenntartók továbbra is az alapelvek szilárd-ságára hívták fel a figyelmet, s hangsúlyozták a mindenben azonos elvű és mértékű finanszírozás alkotmányos kötelezettségét. A nemzetközi kötelezettség miatt az Oktatási Minisztérium szándéka kizárólag a Magyar Köztársaság és az Apostoli Szentszék közötti 1997. évi megállapodás felülvizsgálatával teljesezhet.

A tisztázatlan fogalmak első áldozata – a gyógypedagógiai oktatás

Az egyházak hitéleti és közcélú tevékenységének anyagi feltételeiről szóló 1997. évi CXXIV. törvény 6. § (1) bekezdése szerint: „Az egyházak további támogatásra (a továbbiakban: kiegészítő támogatás) jogosultak, amelynek alapja a közszolgáltatásokban részesülők azon döntése, ahogyan az adott egyház által fenntartott intézmények közszolgáltatásait igénybe veszik.” Nem azt rögzíti a törvény, hogy közoktatási intézményben kell igénybe venni a szolgáltatást, hanem azt, hogy az egyház által fenntartott intézményben a közszolgáltatást. Nem közoktatási intézmények tanulólétszáma, hanem a közoktatási közfeladat ellátásában való részesülés az alapja a kiegészítő támogatás igénylésének.

Létezik ugyanis két közoktatási feladat melyet nem csupán közoktatási intézmény keretei között lehet folytatni: a korai fejlesztést és a fejlesztő felkészítést végezni lehet nem közoktatási intézményben is (pl. egészségügyi gyermekotthon vagy pedagógiai szakszolgálat). Az Oktatási Minisztérium 2003 őszétől megkísérelte e két területet kivenni a kiegészítő támogatás köréből visszamenőlegesen 2003. január 1-jétől.

A Magyar Köztársaság 2001. és 2002. évi költségvetéséről szóló 2000. évi CXXXIII. törvény 33. § (14) a) pontja a következőképp határozza meg az igényjogosultságot: „amely a fenntartó egyházakat egyházanként illeti meg az így figyelembe vehető óvodai ellátottak, iskolai közismereti oktatásban, szakképzési elméleti oktatásban, gyógypedagógiai oktatásban résztvevők létszáma alapján”.

A Magyar Köztársaság 2003. évi költségvetéséről szóló 2002. évi LXII. törvény (14) a) pontjának utolsó mondata a következőképp zárul: „...amely a fenntartó egyházakat egyházanként illeti meg az így figyelembe vehető óvodai ellátottak, iskolai közismereti oktatásban, szakképzési elméleti oktatásban, gyógypedagógiai oktatásban résztvevők létszáma alapján.”

A Magyar Köztársaság 2004. évi költségvetéséről szóló 2003. évi CXVI. törvény 34. § (2) a) pontja pedig szóról szóra ugyanígy rendelkezik: „amely a fenntartó egyházat illeti meg az így figyelembe vehető óvodai ellátottak, iskolai közismereti oktatásban, szakképzési elméleti oktatásban, gyógypedagógiai oktatásban résztvevők létszáma alapján.”

A Magyar Köztársaság mindenkori költségvetési törvényének normaszövege 2000. óta „gyógypedagógiai oktatás” kifejezést használja, mely alatt egyik esetben sem tesz különbséget aszerint, hogy integrált vagy szegregált oktatásról van-e szó. A 2004. évi költségvetéséről szóló 2003. évi CXVI. törvény 3. számú mellékletének 21. pontja rögzíti a gyógypedagógiai oktatás területeit: a) gyógypedagógiai (konduktív pedagógiai) ellátás, b) korai fejlesztés, gondozás, c) fejlesztő felkészítés. A konduktív pedagógiai ellátás az integrált, míg a korai fejlesztés, gondozás [3–6. év] és a fejlesztő felkészítés [5–16. év, de szakértői javaslattal 18. évig meghosszabbítható] a szegregált gyógypedagógiai oktatás.

A közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. tv. egyértelműen alátámasztja a fentieket:

30. § (1) bekezdés: „A sajátos nevelési igényű gyermeknek, tanulónak joga, hogy különleges gondozás keretében állapotának megfelelő pedagógiai, gyógypedagógiai, konduktív pedagógiai ellátásban részesüljön attól kezdődően, hogy igényjogosultságát megállapították. A különleges gondozást – a gyermek, tanuló életkorától és állapotától függően, a 35. § (2) bekezdésében meghatározott szakértői és rehabilitációs bizottságok szakértői véleményében foglaltak szerint – a korai fejlesztés és gondozás, az óvodai nevelés, az iskolai nevelés és oktatás, a fejlesztő felkészítés keretében kell biztosítani. A korai fejlesztés és gondozás megvalósítható otthoni ellátás, bölcsődei gondozás, fogyatékosok ápoló, gondozó otthonában nyújtott gondozás, gyermekotthonban nyújtott gondozás, gyógypedagógiai tanácsadás, korai fejlesztés és gondozás keretében biztosított fejlesztés és gondozás, konduktív pedagógiai ellátás keretében.”

A gyógypedagógiai ellátás *különleges gondozás*, amelynek három területe a konduktív ellátás, a korai fejlesztés és a fejlesztő felkészítés. A gyógypedagógiai ellátáson belül megkülönböztethetünk gyógypedagógiai oktató tevékenységet, képességfejlesztő tevékenységet és logopédiai kezelést, stb. A gyógypedagógiai oktatás: tanulásra, tartós tudásra, ismeretek szerzésére, megértésére, megtartására, a tananyag közvetítésére, rendszerezésére, rögzítésére, ismétlésére, ellenőrzésére a tanulás irányítására való pedagógiai tevékenység, amely gyógypedagógiai, speciális módszerekkel történik (pl. hallássérültek kiejtéstanításának módszere). A gyógypedagógiai a gyógypedagógiai oktatásra úgy tekint, mint amely *a különleges gondozás mindhárom területén megjelenik*. Mindhárom terület részben több, részben pedig kevesebb az oktatásnál.

Az Oktatási Minisztérium államigazgatási határozatban utasította el két fokon [helyettes államtitkári és miniszteri szinten is] a Magyarországi Református Egyház igényét a kiegészítő támogatás folyósítására, s az egyház próbapert indított, azaz a Fővárosi Bíróságtól kérte az államigazgatási határozat megsemmisítését. A közigazgatási perben 2005. május 11-én megszületett ítélet *igazolta az egyház érvelését*, s a minisztériumot új eljárás lefolytatására kötelezte.

Amennyiben a gyógypedagógiai oktatás kifejezést az oktatási tárca álláspontja szerint értelmeznénk, úgy szerepeltetése a költségvetési törvényben 1998. óta fe-

lesleges. A gyógypedagógiai (konduktív) ellátásban részesülő gyermekek, tanulók ugyanis részt vesznek az óvodai nevelésben, az iskolai oktatásban vagy a szakmai elméleti képzésben. [A többlettámogatást az alapnormatíva terén az egyéni fejlesztő foglalkozások tartásáért veheti igénybe az intézményfenntartó, a kötelező foglalkozások időkeretét együtt töltik a csoport/osztály közösségével.] Pontosan a korai fejlesztés és a fejlesztő felkészítés, mint közoktatási feladat indokolja a gyógypedagógiai oktatás külön meghatározását a költségvetési törvényben. Az Oktatási Minisztérium mindezeket észlelve a 2005. évi költségvetés normaszövegében már változtatásokat kezdeményezett:

A Magyar Köztársaság 2005. évi költségvetéséről szóló 2004. évi CXXXV. törvény 30. §(2) a) pontja pedig így rendelkezik: „amely a fenntartó egyházat illeti meg az így figyelembe vehető óvodai ellátottak, iskolai közismereti oktatásban, szakképzési elméleti oktatásban, gyógypedagógiai oktatásban résztvevők – a 3. számú melléklet 19. a), 20/aa), ba), c), d) és 21/aa), b) pontjaiban figyelembe vehető – létszáma alapján.”

2005. január 1-jétől tehát a jogvitától függetlenül megvonták a korai fejlesztés és a fejlesztő felkészítés közoktatási kiegészítő támogatását. Mivel a normaszöveg ilyen irányú módosítása – az egyházak álláspontja szerint – sérti a korábban már említett alkotmányos elveket, a történelmi egyházak 2005 márciusában megfogalmazott alkotmánybírósági beadványa e változtatás megsemmisítését is kérték az Alkotmánybíróságtól.

A két piramis-szerkezet összevetése – Mennyi is az annyi?

Az Oktatási Minisztérium részéről a 2005. évi költségvetési vitában olyan számadatok hangzottak el, melyek megmutatták a kiegészítő támogatás rendszerének egyik vitatott pontját. Ezek alapján 2004-ben egy egyházi iskolába járó diák 482 000 Ft állami támogatásban részesült, míg önkormányzati társa csak 408 000 Ft-ot kapott. Az Oktatási Minisztérium érvelése szerint az egyházi intézményben tanuló diák állami (normatív és kiegészítő) támogatása magasabb egy önkormányzati intézményben tanuló diákénál. Az oktatási miniszter más számadatokat használva, de ugyanerre a következtetésre jutott 2004 decemberében egy interpellációra adott válaszában a megelőző négy, pontosabban három esztendő tekintetében, hisz 2001-ben vélte felbomlni „az egyházak javára” a finanszírozás rendszerét:

Év	Önkormányzati intézmények (Ft/fő)	Egyházi intézmények (Ft/fő)
2000	226 353	214 693
2001	255 624	272 744
2002	319 776	323 150
2003	411 508	456 509

A 2004. esztendőről ekkor csupán tervezési adatok állhattak rendelkezésre. A Magyar Államkincstár által kiutalt összegek ugyan tényként kezelhetők, viszont az önkormányzatok részéről az oktatásra fordított összegek nem lehettek ismertek. Az OM és az egyházak számításában a normatíva eltérésének az oka az is le-

het, hogy a minisztérium az egy főre jutó normatívát nem súlyozott, hanem egyszerű számtani átlag alapján számította. Mivel pedig az önkormányzati iskolaszervezetben magasabb az óvodák és általános iskolák aránya, mint az egyháziaknál, az óvodai és az általános iskolai normatíva pedig értelemszerűen alacsonyabb, mint a középiskolai, így kimutatható a valóságban nem létezik a különbség. Amennyiben az egyházi óvodák finanszírozását az önkormányzati óvodákkal vetik egybe, akkor az önkormányzati óvodák normatív támogatása a magasabb, s ugyanez érvényes a közoktatás minden egyes területére. [Ráadásul az egy főre jutó támogatás számításánál az oktatási tárca nem azzal a gyermek- és tanulólétszámmal számolt, mint amivel a tervezés történt – s amilyen létszám alapján azt az egyházaknak folyósították –, de nem is azzal, amellyel a 2003. évi elszámolás készült.]

A „Statisztikai tájékoztató – Oktatási évkönyv 2003/2004.” című oktatási minisztériumi kiadvány szerint az óvodai nevelés terén 313 ezer önkormányzati óvodás gyermekre 7 ezer egyházi óvodás gyermek jut, tehát *minden 44. óvodás jár egyházi óvodába*. A gimnáziumokat vizsgálva kiderül, hogy 151 ezer önkormányzati gimnazistára jut 31 ezer egyházi gimnazista, tehát *minden 5. gimnazista egyházi gimnáziumba jár*. A többi intézménytípus aránya e kettő között helyezkedik el. A 2004. évi költségvetés adatai szerint pedig egy óvodás normatívája 189 000 Ft/gyermek, míg a gimnazistáé 248 000 Ft/tanuló.

Az önkormányzati és az egyházi oktatási rendszerek szerkezete igen eltérő: az önkormányzati egy piramis [a legtöbb gyermek óvodába jár, a legkevesebb a gimnáziumba, az olcsóbb szinten sokan, a drágábbba kevesebben], az egyházi pedig fordított, csúcsára állított piramis [az olcsóbb óvodát kevesen, a drágább gimnáziumi oktatást sokan veszik igénybe]. Ennek történelmi okai vannak. Egyrészt a diktatúra idején csupán 10 egyházi középiskola (és más nem) működhetett, s az újraindítás után az egyházak először a gimnáziumi oktatást állították helyre. Másrészt a szülők az óvodánál és az általános iskolánál inkább a közeli önkormányzati iskolát választják, ám a gimnáziumi oktatásnál már alaposabban mérlegelve az egyházi iskola is szóba kerül.

A Magyar Köztársaság 2003. évi költségvetésének végrehajtásáról szóló törvényt 2004. október 25-én elfogadta az Országgyűlés, hitelesítve ezzel a számításokat is. Eszerint 2003-ban az egyházi közoktatási kiegészítő támogatás *diákonként 17 929 Ft-tal alacsonyabb volt*, mint az önkormányzati intézményekben, így az egyházaknak 2003. évre további 1,4 Mrd Ft támogatás járt, amit 2004. december 23-án át is utalt az Oktatási Minisztérium. A hitelesített 2003. évi tanulói létszámadatok jól mutatták, hogy az Oktatási Minisztérium által megadott létszám és egyéb adatok mennyire eltérnek a kiegészítő támogatás alapjául szolgáló, a költségvetés végrehajtásáról szóló törvényben figyelembe vett és az Állami Számvevőszék által leellenőrzött adatoktól.

A számokról kirozott vita felhívta a figyelmet arra, hogy az önkormányzatok által a közoktatásra fordított összegek továbbra sem különülnek el feladatonként: korai fejlesztés, óvodai nevelés, alapfokú oktatás, középfokú oktatás, szakképzés,

kollégiumi nevelés, alapfokú művészetoktatás, fejlesztő felkészítés. Az Oktatási Minisztérium hangsúlyozta azt is, hogy nem lehet megállapítani, melyek azok a kiadások, amelyekkel a kötelező szolgáltatást meghaladó többlétszolgáltatásokat finanszírozott az önkormányzat. Erre azonban az egyházak az azonos mérték elvét szegezték szembe.

Tény, hogy az egyházak alacsonyabb összegű közoktatási kiegészítő támogatást kapnak 2005-ben, mint 2004-ben, de főleg, mint 2003-ban (150 762 Ft/tanuló, majd 133 827 Ft/tanuló összegről 128 000 Ft/tanuló összegre csökkent a támogatás). (Vö. 1. és 2. táblázat.) A kiegészítő támogatás összege azonban továbbra is egységes, nem tesz különbséget a közoktatási feladatok között azon az alapon, hogy milyen mértékben fedezi azt a költségvetési támogatás. 2006 október-novemberében sor kerül majd az év végi elszámolásra az összes önkormányzati ráfordítás alapján. Eddig az önkormányzatok az előzetes tervekhez képest minden évben többet költöttek a közoktatásra. Így reális esély van arra, hogy az év végi elszámoláskor az államnak hozzá kell tennie az egyházak kiegészítő támogatásához. Addig azonban az egyházi intézmények tucatjai nem tudnak ugyanolyan színvonalú szolgáltatást nyújtani, mint az önkormányzati intézmények. A 2004. végi számháború végül is az egyházi oktatást sújtotta, az egyházi intézményekben ellátott gyermekeket és oktatott diákokat, illetve szüleiket. Az erkölcsi kár ennél még szembetűnőbb, hisz a fenntartó típusa szerint állítottak szembe intézményeket, tanárokat, diákokat és szülőket egymással. Ez ellen tiltakoztak 2004. december 10-én az Oktatási Minisztérium előtti demonstráción az egyházi intézményekben tanuló diákok szülői és öregdiák szervezetei.

Az elszámolás szigorú rendje

A felek közötti viszony 2005 elején újabb konfliktus terhelte meg. „Az egyházak nem kötelesek elszámolni azzal, hogy a közoktatási feladatok megszervezéséhez kapott összeget milyen módon használják fel.” – nyilatkozta dr. Szüdi János közigazgatási államtitkár (*Szüdi 2005*). Szavai úgy is értelmezhetőek, hogy esetleg visszasságok vannak az állami támogatások felhasználása körül. 1999. óta az egyházi fenntartókat könyvvizsgáló ellenőrzi, sőt a 40 MFt [korábban 30 MFt] állami támogatásnál nagyobb összeget felhasználókat két könyvvizsgáló is köteles ellenőrizni (az alapszabályt, a kiegészítő szabályt és a kötött felhasználású támogatás mellett a közoktatási kiegészítő támogatást külön könyvvizsgálatnak vetik alá.) A közoktatási kiegészítő támogatás elszámolása az Oktatási Minisztérium által készített, a [mindenkori költségvetési törvény 3. számú mellékletében rögzített] alapszabályok és a [8. számú mellékletben rögzített] kötött felhasználású támogatások elszámolására szolgáló adatlapokon történik. Az igénylés és az elszámolás szabályait a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény végrehajtásáról szóló 20/1997. (II.13.) Kormányrendelet 13–17. §-a szabályozza. A létszámjelentő és létszámelszámoló adatlapokat az intézményfenntartók megküldik az erre kijelölt szervek (a Közigazgatási Hivatal, utóbb a Területi Államháztartási Hivatal, vé-

gül napjainkban a Magyar Államkincstár) számára. Az elszámolást 1999. óta hites könyvvizsgáló jegyzi ellen.

A Magyar Köztársaság 2004. évi költségvetéséről szóló 2003. évi CXVI. törvény 34. §(6) bekezdése a következőképp szabályozza az elszámolás ellenőrzésének rendjét: „Ha a nem állami intézményt fenntartónak járó normatív hozzájárulás és támogatás, valamint kiegészítő támogatás együttes összege a költségvetési évben meghaladja a 40,0 millió forintot, az elszámolás jogszerűségét független könyvvizsgáló erről szóló nyilatkozatával kell alátámasztani.” Ugyanígy szabályoz 1999. óta minden költségvetési törvény, legfeljebb az értékhatár különbözőségével.

Tekintettel azonban arra, hogy a közoktatási kiegészítő támogatás folyósítása nem a fenntartóknak, hanem az egyházaknak történik, s ez az összeg is meghaladja a törvényben meghatározott értékhatárt, az egyházak maguk is könyvvizsgálóval ellenőriztetik a fenntartók elszámolásait, így nem csupán az értékhatár feletti fenntartók ellenőrzésére kerül sor, hanem valamennyi fenntartó elszámolásának ellenőrzésére. Ez a garanciája az állami támogatások szabályszerű felhasználásának, a tiszta gazdálkodásnak.

Az elszámolás rendeje azonban felhívja a figyelmet a 20/1997. (II.13.) Kormányrendelet ellentmondásosságára. A rendelet 17/A §-a a Magyar Államkincstár területi igazgatóságainak adatszolgáltatását veszi alapul a közoktatási kiegészítő támogatás összegének megállapításához. Ezt az egyházak sérelmezték, mivel megítélésük szerint nem érvényesül az az elv, hogy az igényli a támogatást, akinek folyósítanak és aki köteles elszámolni. Az egyházak hitéleti és közcélú tevékenységének anyagi feltételeiről szóló 1997. évi CXXIV. törvény alapján a támogatás folyósítása a közoktatási közfeladatot ellátó egyházakat illeti meg, így az elszámolás mellett az igénylés is őket illetheti meg. A Magyar Államkincstár adatszolgáltatása a finanszírozás alapja, viszont közte és az egyházak között nincs jogszabályban rögzített kapcsolat, ezért az adatokba hibák csúszhatnak. A finanszírozás esetleges kiesésért azonban az állam kamatot eddig még nem fizetett.

Mennyire elég az állami finanszírozás?

2005. évi költségvetés tervezete 2004 őszén újabb vitát váltott ki az iskolafenntartó egyházak és az OM között. Az egyházak nehezményezték, hogy a normatíva több eleme a terv szerint a jövőben az egyházi iskoláknak nem járna. A Parlament döntése alapján végül nem vonták ki az egyházi iskolák normatív támogatásának köréből a kollégiumi szállást, az iskolai étkeztetést, a művészeti oktatást és a tankönyvellátást. A más településekről bejáró tanulók után járó normatíva és a kistélepülési normatíva egyházi iskolákba járó diákok után 2005-től azonban már nem jár. A intézmények alkalmazottait illető kötelező közalkalmazotti béremelést fedezetét sem biztosítja a továbbiakban automatikusan az állam.

Az egyházi közoktatás finanszírozásának fent vázolt formája 2005-ig fedezte az egyházi közoktatási intézmények működési költségeit. Mivel 2005-ben a normatív és a kiegészítő támogatás átlagosan 2 százalékkal növekedett, s közben a – műkö-

dési kiadások 70–80 százalékát kitevő – személyi kiadások átlagosan 10 százalékos emelésével jár a kötelező közalkalmazotti illetményemelés, a működési zavarok jelei már 2005 elején [a 0. havi illetmény kifizetésekor] érezhetőek voltak. 2005-ben az állami támogatás már az intézmények működtetésére sem elégséges.

Mindehhez hozzájárul az, hogy az állami finanszírozás eddig sem fedezte az egyházi közoktatási intézmények ingatlanainak a felújítási költségeit, így azok színvonala elmarad a korszerű oktatás követelményeitől. 1948-ban ill. 1952-ben jól felszerelt iskolákat vettek el az egyházaktól, s az 1991. évi ingatlanrendezési törvény után nagyrészt lelakott, hiányos felszerelésű intézményeket vagy egyszerűen felszerelés nélküli ingatlanokat kaptak vissza az egyházak. Az oktatás 20. század eleji korszerűsége eltért a 21. század követelményeitől, így a legsúlyosabb gondot a tornatermek hiánya okozza. Felújításhoz ill. beruházáshoz keret azonban az egyházi fenntartók számára nem áll rendelkezésre. (Az önkormányzati fenntartók a Belügyminisztérium költségvetési fejezetén keresztül még részesülhettek címzett ill. céltámogatásokban, de ez az önkormányzati intézményrendszer korszerűsítésére sem elegendő. Az egyházak viszont ehhez hasonló kerettel nem is rendelkeztek, és csak a bizonytalan kimenetelű pályázati úton remélhetnek támogatást.)

PAPP KORNÉL

MELLÉKLET

1. táblázat: Közoktatási feladatokat ellátó egyházak kiegészítő támogatása, 1999–2004

Megnevezés	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
1 főre jutó egyházi közoktatási kiegészítő támogatás (Ft/fő)	60.013	82.515	75.063	87.773	109.962	150.762	?
Naptári évben előleg (Ft/fő)	50.000	65.216	54.295	68.103	74.583	132.838	133.827
A megelőző esztendő							
elszámolásához képest (%)		108,7	65,5	90,7		120,8	88,8
A 2 esztendővel azelőtti							
elszámolásához képest (%)			90,5	82,5	85,0	151,3	121,7

A közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. tv. 118. § (4) bekezdése 2004. december 31-ig: „A helyi önkormányzatok részére biztosított mindenkor éves normatív költségvetési hozzájárulások összege nem lehet kevesebb, mint a tárgyév megelőző második évben a helyi önkormányzatok által a közoktatásra fordított teljes kiadások – csökkentve a felhalmozási és tőkejellegű kiadások és az intézmények működési célú bevételei, valamint a központosított előirányzatok összegével – kilencven százaléka. A normatív hozzájárulások és egyéb támogatások együttes összegének el kell érnie az előző évi normatív hozzájárulások és egyéb támogatások együttes összegét. A nem állami, nem helyi önkormányzati intézményfenntartó részére megállapított normatív költségvetési hozzájárulás összege nem lehet kevesebb, mint a helyi önkormányzat részére ugyanazon jogcímen megállapított normatív hozzájárulás. Az éves költségvetésről szóló törvény a társasági adóról szóló törvény hatálya alá tartozó szervezetek és az egyéni vállalkozók tekintetében eltérő szabályokat állapíthat meg.” Ez alapján a táblázat utolsó sorának százalékos aránya nem lehet kevesebb 90 százaléknál. Az adott rendelkezést 2005. január 1-jével eltörölték. A 2004 decemberében még hatályban lévő szabályozás alapján 2005-ben minimum 135 686 Ft lehet a kiegészítő támogatást.

A közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. tv. 118. § (4) bekezdése 2005. január 1-jétől: „A helyi önkormányzatok részére biztosított normatív hozzájárulások és egyéb támogatások együttes összegének el kell érnie az előző évi normatív hozzájárulások és egyéb támogatások együttes összegét. A nem állami, nem helyi önkormányzati intézményfenntartó részére megállapított normatív költségvetési hozzájárulások és egyéb támo-

gatások összege nem lehet kevesebb, mint a helyi önkormányzat részére ugyanazon jogcímen megállapított normatív hozzájárulás. A nem állami, nem helyi önkormányzati intézményfenntartó a normatív költségvetési hozzájárulásra – jogszabályban meghatározottak szerint benyújtott – igénylés alapján válik jogosulttá. Az igénylést az ellátott és – jogszabályban meghatározott nyilvántartások szerint – igazolt feladatok után lehet benyújtani. Az igénylés benyújtásának elmulasztása jogvesztő. Ha a nem állami, nem helyi önkormányzati fenntartású közoktatási intézmény feladatainak az ellátásához az intézményfenntartó normatív költségvetési hozzájárulást vesz igénybe, az adott költségvetési évet követő év március 31-éig köteles a szolgáltatásait igénybe vevő részére közölni a támogatás egy főre jutó összegét, továbbá köteles – a helyben szokásos módon – nyilvánosságra hozni, hogy az adott intézmény feladatainak ellátásához igénybe vett normatív hozzájárulás a teljes intézményi költségvetés hány százalékát fedezi.”

2. táblázat: Közoktatási feladatokat ellátó egyházak kiegészítő támogatása, 1999–2003*

Megnevezés	1999	2000	2001	2002	2003
Helyi önkormányzatok nettó működési kiadása	354 707	+8,9	+15,0	+23,7	+36,0
Helyi önkormányzatok nettó felújítási kiadása	7 680	+15,0	+9,6	+10,9	-8,0
Helyi önkormányzatok összes nettó kiadásai	362 387	+9,0	+14,5	+23,4	+35,0
Önkormányzati és az egyházi fenntartókat is megillető egyéb állami támogatás	225 719	+12,5	+11,8	+22,5	+35,0
Egyházakat nem megillető egyéb állami támogatás	8 899	+38,0	-0,3	-1,3	+13,6
Önkormányzati saját forrás, a közoktatási kiegészítő támogatás alapja	145 567	-10,0	+19,8	+23,2	+34,8
Önkormányzati gyermeklétszám (fő)	1 764 132	-1,0	+2,4	-1,6	-1,6
1 főre jutó egyházi közoktatási kiegészítő támogatás (Ft/fő)	82 515	-9,0	+17,0	+25,0	+37,0
Naptári évben előleg (Ft/fő)	65 216	-16,7	+25,4	+9,5	+78,1
Utólagos kiegészítés (Ft/fő)	17 299	+20,1	-5,3	+79,9	-49,3
Egyházi oktatott létszám (fő)	74 326	+1,4	+1,2	+3,6	+2,0
Az egyházi közoktatási kieg. tám. számított összege (Mft)	6 133	-7,5	+18,0	+30,0	+40,0
Kifizetett (Mft)	5 307	-22,0	+27,0	+13,5	+82,0
Zárszámadási kiegészítés (Mft)	826	+90,0	-4,0	+86,0	-49,8

* A táblázat az éves zárszámadási törvényekhez készített pénzügyminisztériumi számítások adatai alapján készült. A bázis év az abszolút számokat, a következők a viszonyszámokat tartalmazzák (bázis a mindenkori előző év).

IRODALOM

- BOSCH MÁRTA (1999) Tanügyi jogi és igazgatási alapismeretek. Budapest: BME.
- Education & Culture (1999) European Commission, Eurydice.
- Eurydice 2000. Key Topics in Education in Europe. Luxembourg; European Commission
- Hivatalos Jogszabálytár On-line. <http://www.mhk.hu/cdjonline/index.php?menuindex=0230&pageindex=0230>
- MEZEY BARNA (ed) (1995) Magyar alkotmánytörténet. Budapest: Osiris.
- MIHÁLY ILDIKÓ (2000) A szülők és az iskola. *Új Pedagógiai Szemle* 9. 84–88.
- SEMJÉN ANDRÁS (1997) Állami szerepvállalás és finanszírozás a közoktatásban: merre tovább? *Új Pedagógiai Szemle* 2. 17–31.
- SETÉNYI JÁNOS (1998) Az oktatáspolitikai európai víziója. In: KOZMA TAMÁS (ed) *Euroharmónizáció*. Budapest: Educatio 9–16.
- SZÜDI JÁNOS (2005) Ki mit fizet? *Élet és Irodalom* No. 4.